

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота магістра

з теми : **«КОРЕКЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ
РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ЗПР В ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ»**

Виконала: магістрантка спеціальності
016 Спеціальна освіта

Марковська Юлія Вікторівна

Керівник: Михальський А.В.,
кандидат медичних наук, доцент

Рецензент: Гончарук Н. М.,
кандидат психологічних наук, доцент

м. Кам'янець-Подільський – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ДІТЬМИ ІЗ ЗПР В ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ	7
1.1 Цільова спрямованість діяльності інклюзивних закладів в Україні	7
1.2 Загальна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку та процесу їх навчання	17
1.3 Змістові засади педагогічної корекції з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах	28
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ДІТЬМИ ІЗ ЗПР В ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ	40
2.1 Методи дослідження корекційної спрямованості навчально-виховної роботи в інклюзивних закладах	40
2.2 Структурно-змістовий аналіз системи навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах	49
РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ДІТЬМИ ІЗ ЗПР В ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ	62
3.1 Основні напрями та педагогічні умови корекційної спрямованості навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах	62
3.2 Організація навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в класах інклюзивного навчання	71
ВИСНОВОК	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність теми. Інклюзивна освіта, яка полягає в організації спільного навчання дітей з типовим розвитком та особливими освітніми потребами, є частиною сучасної, творчої та гуманної школи, яка буде навчальний процес на засадах толерантності, чуйності, відкритості. Така організація навчання забезпечує повну участь дітей з особливими освітніми потребами у житті та соціальному розвитку. Вона пробуджує усвідомлення того, що всі люди мають рівні права, хоча їх можливості різні. У дітей з особливими потребами формується віра у власні навички, а в дітей з типовим розвитком – повага до гідності інших людей та здатність приймати їхні відмінності. Таким способом створюються оптимальні умови для спільного розвитку усіх дітей.

На сьогодні проблема інклюзивної освіти є актуальною та назрілою, тому постає предметом дослідження багатьох науковців. Серед них Ю.Бойчук, В.Бондар, Л.Даниленко, С.Миронова, В.Коваленко, А.Колупаєва, Л.Павленко, О.Таранченко, котрі вивчають сучасний стан і тенденції розвитку інклюзивної освіти в Україні. Вчені Я.Баранець, М.Буйняк, В.Гладуш, І.Демченко, О.Мартинчук, М.Чайковський аналізують питання інклюзивної компетентності вчителів закладів загальної середньої освіти. В.Бочелюк, Л.Гречко, М.Матвєєва, Н.Софій, А.Турубарова описують психолого-педагогічний супровід школярів з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивного навчання. О.Гаврилов, В.Синьов, Д.Шульженко описують інклюзивні проблеми дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі.

Однією з основних проблем інклюзивного навчання та корекційної освіти у цілому є збільшення кількості дітей з психофізичними обмеженнями. Така ситуація обумовлена різними чинниками, серед яких ранній початок навчання і його інтенсифікація; погіршення стану здоров'я учнів; їхнє психоемоційне перевантаження; перевтома школярів під час

занять; недостатня увага до організації навчального процесу.

До категорії дітей із психофізичними обмеженнями належать школярі, котрі мають затримку психічного розвитку. Це діти із зниженням інтелектуального розвитку, в етіології яких визначальними є конституційні чинники, хронічні соматичні захворювання, тривалі несприятливі умови виховання, органічна недостатність нервової системи резидуального або генетичного характеру. Такі їхні особливості визначають корекційну спрямованість навчально-виховної роботи в інклюзивних закладах.

За останні роки збільшилася кількість наукових досліджень і публікацій з питань інклюзії. Особливості інклюзивного підходу до дітей із ЗПР висвітлювались у працях вчених В.Войтко (психолого-педагогічний супровід дітей із затримкою психічного розвитку), Н.Бастун, Т.Ілляшенко, Т.Сак (діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання), А.Колупаєвої, Л.Савчук (діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання), Н.Баташевої (інноваційні технології у роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку), Л.Маркової (організація корекційно-розвивального навчання дошкільників із затримкою психічного розвитку). Психолого-педагогічний підхід у процесі корекційної роботи описаний у роботах Н.Борякової, О.Защирінської, В.Нікішиної (вивчення психологічних особливостей дітей із затримкою психічного розвитку), Т.Власової, В.Лубовського, Н.Ципіної, Н.Семаго, М.Семаго (педагогічні аспекти затримки психічного розвитку), Д.Трігер (особливості соціалізації дітей з затримкою психічного розвитку).

Виокремлення основних проблем, які допомогли б збагнути сутність цього процесу, сприяє розумінню його значущості й обумовлює вибір теми дипломної роботи «Корекційна спрямованість навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах».

Об'єкт дослідження: процес підготовки та інтегроване впровадження корекційної та навчально-виховної роботи в інклюзивних закладах.

Предмет дослідження: організація корекційної роботи з дітьми із ЗПР в

інклюзивних закладах в умовах навчально-виховного процесу.

Мета дослідження: підвищити рівень психологічного розвитку та навчальних досягнень дітей із ЗПР відповідно до освітніх стандартів інклюзивних класів загальноосвітньої масової школи.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти проблеми організації навчально-виховного процесу та змістові засади педагогічної корекції з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах.

2. Підготувати програму дослідження корекційної спрямованості навчально-виховної роботи в інклюзивних закладах.

3. Дослідити стан та встановити особливості організації корекційного і навчально-виховного процесу з дітьми із ЗПР в початкових класах.

4. З'ясувати основні напрями та педагогічні умови корекційної спрямованості навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах.

5. Проаналізувати специфіку організації корекційної роботи з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах.

Методи дослідження: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури; аналіз шкільної документації і вивчення педагогічного досвіду; спостереження за навчально-виховним і корекційним процесом в інклюзивних класах; психолого-педагогічний експеримент.

Теоретичне значення дипломної роботи: в роботі здійснено аналіз організації та проведення навчально-виховного і корекційного процесу в інклюзивних класах загальноосвітніх масових шкіл; одержано нові дані щодо особливостей організації та проведення корекційної роботи з підвищення навчальних досягнень у дітей із затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку.

Практична значущість дипломної роботи: результати дипломної роботи можуть бути використані під час розробки навчально-методичних

посібників та для удосконалення навчальних програм інклюзивних класів загальноосвітніх масових шкіл.

Місце дослідження: Кам'янець-Подільський навчально-виховний комплекс №3 у складі загальноосвітньої школи I-III ступенів та ліцею.

Апробація роботи. Основні результати дипломної роботи обговорювались на студентській науково-практичній конференції у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Дані відображено в 1 публікації.

Структура дипломної роботи: вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретико-практичного дослідження проблеми корекційної спрямованості навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах, на основі опрацювання наукової літератури та використання науково-дослідницьких методів теоретичного аналізу й експериментального дослідження, ми досягли таких висновків:

Вивчення цільової спрямованості діяльності інклюзивних закладів в Україні окреслює основні напрями їх діяльності: забезпечення кожній дитині права на шкільне навчання у загальноосвітніх закладах, визнання рівної цінності для суспільства всіх учнів; забезпечення доступності навчальних закладів для всіх категорій школярів за місцем проживання, усунення бар'єрів у системі освіти для дітей з особливими потребами. У зв'язку з цим, першочерговим питанням в інклюзивній освіті є ресурси спеціалізованої підготовки вчителів: формування готовності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Аналіз особливостей дітей із затримкою психічного розвитку у межах їхньої готовності до інклюзивного навчання дає змогу констатувати, що затримка психічного розвитку є порушенням пізнавальної діяльності, яке має нестійкий характер і за створення сприятливих умов навчання піддається корекції. Аналіз особливостей дітей із затримкою психічного розвитку вказує на несформованість рівня їхніх досягнень, пізнавальної діяльності, соціального розвитку, особистості. Недорозвиток цих якостей у дітей із затримкою психічного розвитку є значною перепорою для їхнього успішного навчання.

Дослідження змістових засад педагогічної корекції з дітьми із затримкою психічного розвитку вказує на те, що корекційна спрямованість навчально-виховного процесу полягає в подальшому розвитку навчально-пізнавальної діяльності дітей із затримкою психічного розвитку з опорою на їхні реальні інтелектуальні можливості. Теоретико-методологічні основи

інклюзивної освіти представлені особистісно зорієнтованою та дитиноцентристською спрямованістю, ідеями інтегрованого навчання, представленого командним підходом, аксіологічною (або ціннісною) концепцією, соціофеноменологічним підходом. Освітні потреби дітей із затримкою психічного розвитку задовольняються командою спеціалістів: вчителем, асистентом вчителя, психологом, соціальним педагогом. Індивідуальна програма розвитку складається на основі висновку інклюзивно-ресурсного центру, який проводить комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дітей. У персональному освітньому маршруті вказано особливості психофізичного розвитку, отримані на основі комплексного діагностичного дослідження, подано загальну інформацію (рівень підтримки, умови, обсяг матеріалу, заплановані результати навчання, критерії оцінювання) та складено графік корекційно-розвиткових занять, які проводяться у ресурсних кімнатах – спеціально обладнаних приміщеннях для надання персональної підтримки.

Експериментальне дослідження навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах дає змогу зробити такі узагальнення:

Дослідження готовності фахівців та батьків до роботи в інклюзивних класах показує, що мотиваційний компонент має високі рівні сформованості, що свідчить про спільне бажання допомогти дітям. У фахівців нормативно-правовий, когнітивний та практичний компоненти мають середні та високі рівні, у батьків – низький, що свідчить про необхідність проведення просвітницької роботи серед батьків.

За результатами дослідження компонентів навчального процесу в умовах інклюзії отримано такі результати:

Найнижчі показники стосувались навчально-організаційного компоненту: академічна успішність дітей має рівні середній (20,0%), нижчий за середній (46,7%) та низький (33,3%) рівні, що потребує додаткової роботи з підвищення навчальних досягнень учнів.

Корекційно-розвитковий компонент, у межах якого вивчали основні

пізнавальні процеси (мислення, пам'ять, увагу), є більш збереженим (середній рівень у 33,3%; нижчий за середній у 53,4%; низький у 13,3% учнів, але також потребує удосконалення.

Вивчення психологічного компонента забезпечення навчального процесу показало середні рівні сформованості емоційних (40%) та комунікативних (40%) якостей, натомість вольові якості мають переважно низькі рівні (80%).

Дані експериментального дослідження соціальної ситуації розвитку дітей, що мало на меті з'ясування соціально-побутової адаптованості та вміння встановлювати соціальні зв'язки, вказують на те, що взаєностосунки в сім'ях учнів є різними, і характерними є вищий за середній (20%), середній (60%) та нижчий за середній (20%) рівні. Щодо соціальної адаптованості, то переважає середній рівень (40%) та нижчий за середній (40%) рівні – вони характерні для 80% всіх учнів.

Вивчення батьківсько-партнерського компонента показало, що переважають середні рівні батьківської відповідальності (80%), (80%) та батьківської компетентності (40%).

Високих рівнів за жодною з компетентностей не виявлено.

Аналіз корекційної спрямованості навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в інклюзивних закладах дає змогу визначити основні напрями та педагогічні умови навчального процесу в умовах інклюзії: 1) формування нормативно-правового компонента готовності, що відображає знання норм права у галузі інклюзивної освіти; 2) формування когнітивного компонента готовності, який передбачає підвищення професійної компетентності щодо володіння знаннями з питань роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку; 3) формування практичного компонента готовності, який полягає у вдосконаленні своєї педагогічної майстерності; 4) проведення просвітницької роботи з батьками, яка допомагає їм впоратися із труднощами, що стосуються розвитку та навчання своїх дітей. Розвиток навчальної діяльності передбачає використання наступних напрямів корекційної роботи: навчально-

організаційного; корекційно-розвиткового; психологічного; соціально-педагогічного; батьківсько-партнерського. Ці напрями корекційної роботи забезпечуються вчителем, асистентом вчителя, психологом, соціальним педагогом та батьками. Умовами організації інклюзивного освітнього середовища є: командна співпраця фахівців з інклюзивного навчання; спільне проведення інклюзивних заходів; створення адаптивної педагогічної системи; забезпечення спеціальних умов дітям, які їх потребують.

Організація навчально-виховної роботи з дітьми із ЗПР в класах інклюзивного навчання передбачає розроблення індивідуальної програми розвитку та комплексів індивідуальних завдань за такими блоками: навчально-організаційний блок завдань (письмо і його передумови; читання і його передумови; математика і її передумови); корекційно-розвитковий блок завдань (логічне мислення; пам'ять; увага); психологічний блок завдань (емоційна, комунікативна, вольова сфера); соціально-педагогічний блок завдань (соціальні стосунки у сім'ї, соціально-побутова адаптованість), батьківсько-партнерський блок (навички самообслуговування; розвивальні ігри для домашнього використання). Необхідним забезпеченням навчального процесу в умовах інклюзивного навчання є система оцінювання та самооцінювання, розроблена вкінці кожного блоку вправ, яка допомагає сформуванню правильну самооцінку власних здібностей та рівень домагань.

Застосування запропонованих заходів уможливорює формування необхідних компетенцій у дітей із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баташева Н. І. Формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку : дис. на здоб. наук. ст. канд. психол. наук ; спец : 19.00.08. Київ, 2019. 308 с.
2. Бахарев А. В. Развитие инклюзивных практик в истории современного российского образования : дисс. ... канд. пед. наук ; спец. 13.00.01. Москва, 2018. 157 с.
3. Беляєва М. Коли світ тебе боїться: відверто про особливих дітей та їхнє майбутнє в Україні. Київ, 2017. URL : <https://www.5.ua/suspilstvo/koly-svit-tebe-boitsia-vidverto-pro-osoblyvykh-ditei-ta-ikhnie-maibutnie-v-ukraini-159596.html>
4. Бойчук Ю. Д. Инклюзивное образование в Украине: современное состояние и тенденции развития. Особый ребенок : междунар. научн.-практ. журн. Екатеринбург, 2012. № 2. С. 113–118.
5. Бондар В.І. Інклюзивне навчання та підготовка педагогічних кадрів до його реалізації. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2010. Вип. 19. С. 39–42.
6. Борякова Н.Ю. Психологические особенности дошкольников с задержкой психического развития. Дефектология. 2003. №1. С.10–18.
7. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
8. Буйняк М.Г., Миронова С.П., Плохотнюк Н.С. Професійна компетентність керівника як умова створення інклюзивного простору закладу. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні

- науки): зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2018. Вип. 11. С. 233–241.
9. Буйняк М. Г. Особливості співпраці вчителя інклюзивного класу з сім'ями учнів. Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. 2016. Вип. 34. С. 59–68.
10. Васильєва К. І., Козачек Н. О. Погляд учителів на проблему інклюзивного навчання дітей з вадами розвитку. Актуальні проблеми спеціальної педагогіки та психології : зб. наук. пр. Херсон : Вишемирський В. С., 2010. С. 53–55.
11. Власова Т.А., Певзнер М.С. Учителю о детях с отклонениями в развитии. 2-е изд. испр. и доп. Москва : Просвещение, 1973. 175 с.
12. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб. Кропивницький : КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2017. 48 с.
13. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Москва : Педагогика. 1983. Т. 5: Основы дефектологии. 368 с.
14. Гаврилов О. В. Процес інтеграції: наявні проблеми і перешкоди щодо його впровадження. Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. № 15. С. 53–56.
15. Гладуш В. А., Баранець Я. Ю. До питання формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу. Вісн. Дніпропетр. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Дніпропетровськ, 2015. № 1(9). С. 73–80.
16. Гречко Л. М. Психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку з вадами психофізичного розвитку в умовах інтегрованого навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2008. 20 с.

17. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна діяльність : стратегія управління : монографія. Суми : Університетська книга, 2011. 403 с.
18. Демченко І. І. Підготовка вчителя до роботи в інклюзивній початковій школі : монографія. Умань : Жовтий О. О., 2015. 500 с.
19. Деревянкіна Н.А. Психологические особенности дошкольников с задержкой психического развития. Ярославский государственный педагогический университет им. К.Д. Ушинского, 2003. URL : http://www.studmed.ru/view/derevyankina-na-psihologicheskie-osobnostidoshkolnikov-s-zpr_20934923a26.html
20. Дети с задержкой психического развития / под ред. Т.А. Власовой, В.И.Лубовского, Н.А. Цыпиной. Москва, 1984. 256 с.
21. Дети с ограниченными возможностями: проблемы и инновационные тенденции в обучении и воспитании / под ред. Н.Д. Соколовой, Л.В. Калашниковой. Москва : Гном, 2001. 448 с.
22. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
23. Заруба О. Інклюзивні класи: як навчаються діти з особливими потребами. Promum, 2018. URL : <https://promum.com.ua/projekt/inklyuzivni-klasi-yak-navchayutsya-diti-z-osoblivimi-potrebami/>
24. Заширинская О.В. Психология детей с задержкой психического развития : учеб. пособ.; хрестоматия. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 168 с.
25. Задержка психического развития. Педагогический энциклопедический словарь. Москва : Проспект, 2003. 800 с.
26. Ілляшенко Т. Затримка психічного розвитку у дітей: причини виникнення та корекція. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. збірник / ред. кол. Н.Софій та інші. Київ : Контекст, 2000. 336 с.

27. Інвалідність та суспільство : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л.Байди О.Красюкової-Еннс. Київ, 2012. 216 с.
28. Инклюзивная форма образования: проблемы, поиск, перспективы – настольная книга педагога, работающего с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья / под общ. ред. Н. Г. Минько. Москва, 2010. 192 с.
29. Инклюзивное образование: состояние, проблемы, перспективы : материалы регионального семинара. Минск : Четыре четверти, 2007. 208 с.
30. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : навч.-метод. посіб. / під заг. ред. В. І. Шинкаренко. Київ : Плеяди, 2013. 96 с.
31. Инклюзивна освіта від А до Я : poradnik для педагогів і батьків / уклад.: Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. Київ, 2016. 68 с.
32. Инклюзивна освіта: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. 192 с.
33. Инклюзивна освіта: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. Ч. 2. 184 с.
34. Инклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ : 2007. 128 с.
35. Інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 18 травня 2012 р. № 1/9-384 «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/.
36. Коваленко В.Є., Павленко Л.С. Особливості впровадження інклюзивної освіти в Україні. Вісник Луганського національного

- університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки. 2017. Вип. 8. Ч. II. С. 104-111.
37. Концепція розвитку інклюзивної освіти : наказ МОН від 01.10.2010 № 912. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2010. № 34. С. 42.
38. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : АТОПОЛ, 2016. 152 с.
39. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
40. Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития. Москва : Педагогика, 1982. 128 с.
41. Леско Джеймс. Инклюзивные школьные сообщества: стратегии достижения успеха. URL: <http://perspektiva-inva.ru>.
42. Лубовский В.И. Дети с задержкой психического развития / под ред. Т.А.Власовой, В.И. Лубовского, Н.А. Цыпиной. Москва : Педагогика, 1984. 256 с.
43. Малишевська І. Підготовка спеціальних педагогічних фахівців до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 8. С. 264–274.
44. Маркова Л.С. Организация коррекционно-развивающего обучения дошкольников с задержкой психического развития. Москва : Аркти, 2003. 169 с.
45. Мартинчук О. В. Сучасні вимоги до професійної діяльності вчителя початкової школи в умовах інклюзивного навчання. Вісн. психології і педагогіки : зб. наук. пр. / Пед. ін-т Київ. ун-ту ім. Бориса Грінченка, Ін-т людини. Вип. 16. Київ, 2014. URL: <http://www.psyh.kiev.ua/>.
46. Матвєєва М.П. Організація психологічного супроводу дітей з

- психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання. Інклюзивна освіта : теорія та практика: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. С. 39–52.
47. Матвеева М.П. Соціально-психологічна характеристика об'єктів та суб'єктів інклюзивного навчання. Інклюзивна освіта теорія та практика: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. Ч. 2. С. 155–162.
48. Миронова С.П. Командний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей з вадами психофізичного розвитку в умовах інклюзивної освіти. Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. 2011. № 14 (225). С. 108–112.
49. Миронова С.П., Гаврилов О.В. Матвеева М.П. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.
50. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. 164 с.
51. Миронова С.П. Підготовка педагогічного персоналу до роботи у системі інклюзивної освіти дітей з психофізичними порушеннями. «Інклюзивное образование на современном этапе становления школы инновационного типа» : матеріали Всеукр. науч.-практ. конф. / под общ. ред. А. Н. Ляшенко. Симферополь, 2011. С. 222–226.
52. Миронова С. П. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх учителів до корекційної роботи в освітніх закладах для дітей з

- психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти : наказ МОН України від 11.05.2018 р №582/32034. URL : <file:///D:/Downloads/5b1e70f443959032989603.pdf>
62. Про перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах для навчання дітей з особливими освітніми потребами (за нозологіями) у 2017/2018 навчальному році URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/npa/1.9-362.pdf>
63. Сак Т.В. Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку у школі інтенсивної педагогічної корекції. Київ : Актуальна освіта, 2005. 246 с.
64. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Задержка психического развития: основные современные показатели. Школьный психолог 1999. № 32. С.26–31.
65. Синьов В.М., Шульженко Д.І. Інклюзивні проблеми дітей з аутистичним спектром порушень в загальноосвітній школі. Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2016. Вип. 32(2). С. 125–129.
66. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Ч. 2 : Навчання і виховання дітей. 224 с.
67. Синьов В.М., Шульженко Д.І. Психологія інклюзивної освіти учнів зі спектром інтелектуальних та аутистичних порушень. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. пр. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-

- 2006, 2017. Вип. 9. Т. 2. 356 с. С. 251–258.
68. Система работы со старшими дошкольниками с задержкой психического развития в условиях дошкольного образовательного учреждения / под ред. Т.Г. Неретиной. Москва : Баласс, Изд. дом РАО, 2004. 240 с.
69. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авт.: А.А. Колупаєва та ін. ; за заг. ред. Л.І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
70. Софій Н. З. Підготовка педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2016. Вип. 11. С. 170–175.
71. Соціальний захист населення України : статист. збірник / відп. ред. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 122 с.
72. Старцева В.П. Особливості дітей із затримкою психічного розвитку у контексті проблеми соціально-побутового орієнтування. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2014. Вип. 65. С. 430–435.
73. Фулей Т., Буруковська Н., Будниченко Т., Савченко Г. Методичні рекомендації для тренерів щодо розроблення та проведення тренінгів. Київ, 2016. 90 с.
74. Хафизуллина И. Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Астрахань, 2008. 213 с.
75. Чайковський М. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу. Педагогіка і психологія професійної освіти. Львів. 2012. № 2. С. 15–21.

76. Шульженко Д. І. Особливості інклюзивної форми освіти учнів із затримкою психічного розвитку. Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2013. Вип. 23. С. 415–420.
77. Щодо посадових обов'язків асистента вчителя : лист МОНмолодьспорт від 25.09.12 за № 1/9-675. Інформаційний збірник та коментарі МОН України. 02.2014. № 4-5-6. С. 28.
78. D'Alessio S., Donnelly V., Watkins A. Inclusive education across Europe: the move in thinking from integration for inclusion. *Journal of Psychology and Education*. 2010. Т. 1, № 5. P.109–126.
79. Peters S. (2009) Perspectives d'aprenentatge inclusiu. *Prospects*. Geneva : Unesco, 2009. Vol.39, № 3. P.59–63.
80. Tuchowska M. (2018) Klasa integracyjna dla zdrowego dziecka. *Librus portal*. URL : <https://portal.librus.pl/artykuly/klasa-integracyjna-dla-zdrowego-dziecka>